

**СТРУКТУРА РУСКА-БЕЛАРУСКАГА СЛОЎНІКА
БІБЛЕЙСКІХ ВЫРАЗАЎ І АФАРЫЗМАЎ
(з адпаведнікамі ў нямецкай і польскай мовах)**

Іваноў Яўген Яўгенавіч¹

кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
загадчык кафедры тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі
Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова,
(г. Магілёў, Рэспубліка Беларусь)
e-mail: ivanov-msu@mail.ru

Макіенка Валерый Міхайлавіч²

доктар філалагічных навук, прафесар,

¹ Даследаванне выканана пры фінансавай падтрымцы БРФФД (разам з РФФД) у рамках навуковага праекта № Г18Р-301.

² Исследование выполнено при финансовой поддержке РФФИ (совместно с БРФФИ) в рамках научного проекта № 18-512-00005 Бел_а.

прафесар кафедры славянскай філалогіі
Санкт-Пецярбургскага дзяржаўнага ўніверсітэта
(г. Санкт-Пецярбург, Расійская Федэрацыя)
e-mail: mokienko40@mail.ru

У артыкуле разглядаюцца прынцыпы ўкладання руска-беларускага слоўніка фразеалагічных, парэміялагічных і афарыстычных адзінак, якія паходзяць з Бібліі (з адпаведнікамі і эквівалентамі ў нямецкай і польскай мовах).

Ключавыя словы: Біблія, фразеалогія, парэміялогія, афарыстыка, слоўнік, беларуская мова, руская мова, нямецкая мова, польская мова

The article deals with the main principles of compiling Russian-Belarusian Dictionary of phraseological, paremiological and aphoristic units that derive from the Bible (with the appropriate equivalents in Polish and German).

Keywords: The Bible, phraseology, paremiology, aphoristics, dictionary, Belarusian language, Russian language, German language, Polish language

У сучаснай беларускай мове ўжываецца шмат устойлівых выразаў і афарызмаў, якія паходзяць з розных пісьмовых крыніц [1; 2; 3]. Нямала сярод іх тых, што паходзяць з Бібліі, аднак крылатыя біблейскія выразы і афарызмы мала даследаваныя ў беларускай мове [4], іх лексікаграфічная апрацоўка толькі пачынаецца [5; 6; 7; 8]. Паралельна ў фразеаграфіі пачала ўзрастаць увага да перакладных і полілінгвальных слоўнікаў біблейскіх выразаў. Беларуская біблейская фразеалогія, парэміялогія і афарыстыка прадстаўлена толькі ў двух такіх слоўніках [9; 10], у якіх падаюцца беларускія адпаведнікі да невялікай колькасці найбольш ужывальных у рускай мове адзінак.

Актуальнымі задачамі сучаснага беларускага мовазнаўства з'яўляюцца як укладанне слоўніка крылатых выразаў і афарызмаў з Бібліі, так і складанне руска-беларускага (і наадварот, беларуска-рускага) слоўніка біблейскіх выразаў і афарызмаў.

Мэта даследавання – вызначыць структуру руска-беларускага слоўніка біблейскіх выразаў і афарызмаў.

У выніку даследавання ўстаноўлена, што складаны характар устойлівых выразаў-біблейзмаў у рускай (уваходнай) мове абумоўлівае разгалінаваную структуру іх апісання ў левай частцы перакладнага слоўніка, якая складаецца з наступных зон: 1) рэестравая адзінка ў найбольш ужывальнай (нарматыўнай) форме з адзначэннем асноўных варыянтных і факультатывных кампанентаў; 2) стылістычная пазнака паводле сферы функцыянавання і/або экспрэсіўна-эмацыянальнай афарбоўкі; 3) тлумачэнне значэння і/або тыповай сітуацыі ўжывання ў маўленні; 4) этымалагічная даведка з адзна-

чэннем сувязі слоўнікавай адзінкі з біблейскім тэкстам, яе прататыпа і таго фрагмента (кантэксту) з Бібліі, дзе ўжываецца або з якім змештава звязана слоўнікавая адзінка; 5) гістарычная даведка аб асаблівасцях ужывання, змяненнях формы і/або зместу слоўнікавай адзінкі, абумоўленых моўнай дынамікай, культурнымі і сацыяльнымі працэсамі, іншамоўным уплывам і г. д. (у тым ліку і па-за сувяззю з Бібліяй); 6) лінгвакультуралагічная даведка (калі трэба) аб месцы і ролі слоўнікавай адзінкі ў моўнай карціне свету, сувязі слоўнікавай адзінкі з рэаліямі рускай, славянскай, агульнаеўрапейскай культуры, а таксама з рэлігійнай сферай жыцця; 7) ілюстрацыйная цытата; 8) спасылка (калі трэба) на іншыя даведачныя ці навуковыя выданні.

Тып слоўніка (двухмоўны, перакладны, універсальны) абумоўлівае структуру і змест правай часткі слоўніка, якая складаецца з дзвюх асноўных зон: 1) беларускія адпаведнікі, эквіваленты, пераклады (галоўная зона правай часткі перакладнага слоўніка – выходная мова); 2) іншамоўныя (польскія і нямецкія) адпаведнікі, эквіваленты (дадатковая зона правай часткі перакладнага слоўніка – мовы супастаўлення). Беларускамоўныя адпаведнікі і эквіваленты так сама, як і рускія, падаюцца ў іх найбольш ужывальнай (нарматыўнай) форме з адзначэннем асноўных варыянтных і факультатыўных кампанентаў, суправаджаюцца стылістычнымі пазнакамі паводле сваёй сферы функцыянавання і/або экспрэсіўна-эмацыянальнай афарбоўкі, тлумачэннямі семантычных адрозненняў (калі ёсць), адсылкай да біблейскага кантэксту, даведкай аб асаблівасцях ужывання, змяненнях формы і/або зместу, абумоўленых моўнай дынамікай, культурнымі і сацыяльнымі працэсамі, іншамоўным уплывам (калі ёсць), ілюстрацыйнай цытатай, спасылкай (калі трэба) на іншыя даведачныя ці навуковыя выданні. Іншамоўныя (польскія і нямецкія) адпаведнікі і эквіваленты падаюцца выбарачна (да найбольш частотных рускамоўных біблейскіх выказаў і афарызмаў) у найбольш ужывальнай (нарматыўнай) форме з адзначэннем варыянтных і факультатыўных кампанентаў, суправаджаюцца стылістычнымі пазнакамі паводле сваёй сферы функцыянавання і/або экспрэсіўна-эмацыянальнай афарбоўкі (калі ёсць).

Правую частку слоўніка мэтазгодна дапоўніць існуючымі адпаведнікамі і эквівалентамі ў славянскіх мовах, якія маюць распаўсюджанне ў Беларусі і/або функцыянуюць у памежных, геаграфічна блізкіх краінах (найперш, у польскай мове), а таксама ў германскіх мовах, якія мелі найбольшы ў гісторыі лінгвакультурны ўплыў на сучасных носьбітаў беларускай мовы і рускамоўных жыхароў Беларусі (найперш, у нямецкай мове). Гэта адпавядае прынцыпу ўніверсальнага слоўніка, які найбольш запатрабаваны ў сучаснай полілінгвальнай прасторы [11; 12; 13; 14; 15].

Слоўнікавы артыкул у руска-беларускім слоўніку біблейскіх выразаў і афарызмаў, з улікам сказанага, можа выглядаць наступным чынам.

СЛУЖИТЬ ДВУМ ГОСПОДАМ. *Разг., презр.*

1. *Двурушничать, быть предателем.* 2. *Исповедовать две разные веры, придерживаться разных убеждений.*

Выражение из Нового завета.

✠ «Никто не может *служить двум господам*; ибо или одного будет ненавидеть, а другого любить, или одному станет усердствовать, а о другом не радеть» (Мф 6, 24). «Никакой слуга не может *служить двум господам...*» (Лк 16, 13).

На основе выражения возник оборот **слуга двух господ** (см.).

◆ Приобрело популярность благодаря широко известной комедии венецианского драматурга Карло Гольдони (1707–1793) с аналогичным названием («Il servitore di due padroni», 1749), герой которой ухитряется одновременно служить двум господам.

📖 Вы думали, что я из моей глуши не подымусь по вашему первому уведомлению, и написали для очистки совести. А я вот и приехал. Ну, полноте, не обманывайте. Полноте *служить двум господам*. Рогожин здесь уже три недели, я всё знаю. (Ф.М. Достоевский. Идиот). Впрочем, ты дело говоришь; *двум господам служить* нельзя. (И.А. Гончаров. Обрыв).

СЛУЖЫЦЬ (СЛУГАВАЦЬ) ДВУМ ПАНАМ. *Разм., неадабр.*

✠ «Ніхто ня можа *служыць* двум гаспадарам: бо альбо аднаго будзе ненавідзець, а другога любіць; альбо аднаго пачне трымацца, а другім будзе пагарджаць. Ня можаце *служыць* Богу і мамоне» (Мв 6, 24); «Ніякі слуга ня можа *служыць* двум гаспадарам, бо альбо аднаго будзе ненавідзець, а другога любіць; альбо аднаму пачне рупліва дагаджаць, а пра другога ня дбаць. Ня можаце *служыць* Богу і мамоне» (Лк 16, 13).

📖 Сам біскуп часамі плаціў за ліваў гэтую даніну, тады як лівы, не жадаючы *служыць* двум панам, г. зн. Полацку і тэўтонам, заўсёды ўгаворвалі біскупа назусім вызваліць іх ад ярма русаў. (М. Ермаловіч. Старажытная Беларусь). Якуб з Калінаўкі заявіў: “Нельга *служыць* двум панам!” Падданыя гэтых маёнткаў падуладныя іх уладальнікам, значыць, яны не могуць быць “сапраўднымі хрысціянамі” (пакляняцца “другому пану”). (Л. Іванова. Са спадчыны Сымона Буднага).

Польск. **dwóm panom służyć.**

Нем. **zwei Herren [gleichzeitig] dienen (missbill.); Niemand kann zwei Herren dienen.**

У межах руска-беларускага слоўніка біблейскіх выразаў і афарызмаў будзь адлюстраваны каля 1500 рускамоўных адзінак і, адпаведна, каля 1500 іх беларускіх адпаведнікаў, эквівалентаў і перакладаў, а таксама больш за 1000 іх выбраных адпаведнікаў і эквівалентаў у польскай і нямецкай мовах.

Спіс літаратуры

1. Крылатыя выразы ў беларускай мове : тлумачальны слоўнік. Ч. 1 : 3 іншамоўных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII–XX стст. / С. В. Венідзіктаў, І. Л. Даніленка, С. Ф. Іванова, Я. Я. Іваноў ; пад рэд. Я. Я. Іванова. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. – 136 с.

2. Крылатыя выразы ў беларускай мове : тлумачальны слоўнік. Ч. 2 : 3 рускамоўных літаратурных і фальклорных крыніц XII–XX стст. / С. В. Венідзіктаў, І. Л. Даніленка, С. Ф. Іванова, Я. Я. Іваноў, В. В. Чэх. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2006. – 208 с.

3. Іваноў, Я. Я. Крылатыя афарызмы ў беларускай мове: з іншамоўных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н. э. – XX ст. : тлумачальны слоўнік / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. – 164 с.

4. Иванов, Е. Е. Объем и состав устойчивых выражений библеизмов в современном белорусском языке / Е. Е. Иванов // На перекрестке культур : единство языка, литературы и образования – I : сборник научных статей / под ред. А. К. Шевцовой. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2019. – С. 87–91.

5. Іваноў, Я. Я. Беларускія прыказкі з біблейных крыніц (магэрыялы да руска-беларуска-англійскага слоўніка біблейскага) / Я. Я. Іваноў // Аврааміевскія чтэння : сб. науч. статей / под ред. А. В. Корольковой. – Смоленск : Радопа, 2014. – С. 11–24.

6. Іваноў, Я. Я. Да складання слоўніка “Крылатыя афарызмы ў беларускай мове: з біблейскіх крыніц” (лексікаграфічныя магэрыялы) / Я. Я. Іваноў // Філолагічны часопіс. – 2018. – Вып. 2 (11). – С. 16–33.

7. Іваноў, Я. Я. Крылатыя выразы з Бібліі ў беларускай мове (лексікаграфічны аспект) / Я. Я. Іваноў // Філолагічны студыі : наук. вісник Криворізького держ. пед. ун-ту. – 2018. – Вып. 18. – С. 35–47.

8. Іваноў, Я. Я. Біблейская афарыстыка ў беларускай мове (лексікаграфічны аспект) / Я. Я. Іваноў // Романовские чтения – XIII : сб. статей / под общ. ред. А. С. Мельниковой. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2019. – С. 129–130.

9. Легта біблейскай мудрасці: біблейскія крылатыя выражэння і афарызмы на руском, англійском, беларуском, немецком, словацком і украінском языках / Д. Балакова, Х. Вальтер, Н. Ф. Венжынович, М. С. Гутовская, Е. Е. Иванов, В. М. Мокиенко. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2014. – 208 с.

10. Легта біблейскай мудрасці : руско-славянскі слоўнік біблейскіх крылатых выражэнняў і афарызмаў з адпаведнасцямі ў германскіх, романскіх, армянскім і грузінскім языках : в 2 т. / под общ. ред. Е. Е. Иванова, В. М. Мокиенко, Д. Балаковой, Х. Вальтера. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2019. – Т. 1 : А–О. – 288 с. ; Т. 2 : П–Я. – 308 с.

11. Балакова, Д. О переводном словаре наиболее употребительных библеизмов (в английском, белорусском, немецком, русском, словацком, украинском языках) / Д. Балакова, Х. Вальтер, Е. Е. Иванов, В. М. Мокиенко // Даследаванні па германскай і славянскай філалогіі = Acta Germano-Slavica : зб. навук. арт. / пад рэд. Я. Я. Иванова. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2015. – Вып. 6. – С. 154–163.

12. Балакова, Д. «Лепта библейской мудрости» в современных европейских языках (о русско-славянском словаре библеизмов с эквивалентами в германских, романских языках) / Д. Балакова, Х. Вальтер, Е. Е. Иванов, В. М. Мокиенко // Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте – 2015 : сб. науч. статей / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2016. – С. 3–10.

13. Иванов, Е. Е. О европейском словаре библеизмов / Е. Е. Иванов, В. М. Мокиенко // Универсальное и национальное в языковой картине мира : материалы II Междунар. науч. конф., Минск, 14–15 октября 2016 г. / Минский гос. лингв. ун-т ; редкол.: Н. В. Фурасова (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2017. – С. 188–191.

14. Иванов, Е. Е. О европейском словаре библеизмов / Е. Е. Иванов, В. М. Мокиенко // Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium : Вып. 15 / редкол.: И. Л. Копылов (гл. ред.) [и др.]. – Минск : Четыре четверти, 2017. – С. 523–528.

15. Мокиенко, В. М. Русские библеизмы в европейском контексте / В. М. Мокиенко // Językoznawstwo. – Łódź, 2018. – Nr 1 (12). – С. 33–45.